Kijkwijzer
Democratische Dialoog

events foundation

erasmus HOGESCHOOL BRUSSEL

kenniscentrum Urban Coaching & Education

Democratische Dialoog

1. Introductie 3
1.1 Democratische Dialoog 4
1.2 Embracing controversy 5
1.3 Over de kijkwijzer 6
2. Democratische Dialoog: hoe omgaan met gevoelige thema's 7
2.1 Uitdagingen in het onderwijs 7
2.2 Lerarenopleiding: stand van zaken 9
2.3 Besluit: nood aan dialoogvaardigheden 12
3. Democratische Dialoog: casussen en methodiek 14
3.1 Inleiding 14
3.2 Voorbeeldcasussen 15
3.3 Methodiek 'Democratische Dialoog' 24
4. Voorstel tot een leerlijn 30
4.1 Introductie 30
4.2 Cultuursensitieve grondhouding 31
4.3 Wereldburgerschap 32
4.4 Leerlijn 'Democratische Dialoog' 34
4.5 Vertaling naar het curriculum: een voorbeeld 36

1. Introductie

Diversiteit in cultuur en levensbeschouwing in onze huidige samenleving stelt het onderwijs voor nieuwe uitdagingen. Leerkrachten en studenten komen steeds vaker uit een heel verschillende socio-economische en culturele context.

Verschillende visies en invalshoeken over onze gedeelde samenleving kunnen een verrijking zijn, maar worden niet altijd door iedereen als meerwaarde erkend.

Gebeurtenissen die de laatste jaren hebben plaatsgevonden, hebben een enorme impact gehad op onze samenleving: de oorlog in Syrië en Irak, het conflict Israël-Palestina, de Europese vluchtelingenkwestie, Charlie Hebdo en uiteindelijk de aanslagen in Brussel. De impact van deze gebeurtenissen heeft een directe invloed op de leef- en denkwereld van onze jongeren en hun leerkrachten.

Onderwijs heeft als taak om in te spelen op de ontwikkelingen die zich voordoen in de samenleving. Voor leerkrachten is het echter niet altijd eenvoudig om constructief te reageren op racistische opmerkingen of een gesprek te begeleiden over gevoelige onderwerpen zoals bijvoorbeeld homoseksualiteit.

1.1 Democratische Dialoog

In 2015 publiceerde de Koning Boudewijnstichting een studie die de moeilijkheden die leraren ervaren met een cultureel divers publiek in kaart bracht[1]: sommige thema's worden naar hun aanvoelen steeds minder bespreekbaar – vaak gaat het om groepen met een verschillende levensbeschouwelijke achtergrond – en blijken er weinig tools aanwezig te zijn om hiermee om te gaan.

Veel van deze onderwerpen worden dan ook angstvallig vermeden, enerzijds om politieke neutraliteit als leerkracht te bewaren, anderzijds omdat men te weinig vertrouwd is met de kwesties. Dit kan leiden tot frustraties, conflicten en de behoefte om gehoord te worden.

De lerarenopleiding van Erasmushogeschool Brussel startte vanuit deze nood het project **Democratische Dialoog**. Democratische Dialoog ondersteunt scholen en organisaties in het omgaan met spanningen en polarisatie door concrete dialoogtools aan te reiken. Een team van dialoogexperten werd samengesteld en onder hen bevinden zich experten in levensbeschouwingen, een deradicaliseringsexpert, een psycholoog, een filosoof en een theoloog. Dit multidisciplinaire team heeft gezamenlijk een lange weg afgelegd en groeide geleidelijk uit tot een unieke constellatie van competenties inzake dialoog, levensbeschouwing en maatschappij-opbouw.

1 Maréchal et al., (2014). Moslims en niet-moslims in Brussel: tussen spanningen en wederzijdse aanpassingen Brussel: Koning Boudewijnstichting.

1.2 Embracing controversy

Leerkrachten in opleiding zullen in de toekomst voornamelijk lesgeven aan superdiverse klassen en dienen met deze nieuwe grootstedelijke uitdaging constructief om te gaan.

De school is de plaats waar al deze verschillende culturen, visies en opinies samenkomen. Democratische Dialoog gelooft dan ook sterk dat een constructieve dialoog, die start vanuit een wederzijds begrip, een krachtig wapen is om negatieve beeldvorming en polarisering tegen te gaan. Met een open en opbouwende dialoog kunnen 'gevoelige situaties' immers omgebogen worden tot een verrijkend en verbindend leermoment.

Om de leraar van de toekomst optimaal voor te bereiden op de nieuwe uitdagingen van het onderwijs, wil Democratische Dialoog leerkrachten dan ook concrete handvaten aanreiken om de 'Democratische Dialoogprincipes' op een duurzame manier te implementeren in het curriculum.

Op uitnodiging van en gefinancierd door **Evens Foundation**, nam Democratische Dialoog deel aan het project **'Embracing controversy'**[2]. In 3 landen (Polen, Frankrijk en België) werd gedurende de periode van 1 jaar onderzocht op welke manier de dialoogprincipes rond gevoelige thema's in het onderwijs geïmplementeerd kunnen worden.

Democratische Dialoog onderzocht als Belgische partner van dit project op welke wijze de Democratische Dialoogcompetenties kunnen worden geïmplementeerd, vanuit een verankerde leerlijn in de lerarenopleiding Bachelor secundair onderwijs van Erasmushogeschool Brussel.

Leerlijnen bieden een degelijke houvast om competent gedrag via leeractiviteiten te bereiken, de ontwikkeling ervan op te volgen en te evalueren. De leerlijn die in deze kijkwijzer besproken wordt, dient tevens te bewaken dat dialoogcompetenties op een inclusieve manier worden benaderd, wat betekent dat men **niet extra, maar anders** kan werken.

---

2 http://evensfoundation.be/programs/peace-education/2400-2/

1.3 Over de kijkwijzer

Deze kijkwijzer is in de eerste plaats een instrument om lerarenopleidingen te ondersteunen bij het implementeren van dialoogprincipes in het curriculum van de driejarige opleiding.

Met deze kijkwijzer wil Democratische Dialoog zich echter niet beperken tot de doelgroep van de lerarenopleiders. De dialoogprincipes en de voorbeeldcasussen die besproken zullen worden, richten zich tot alle actoren van het onderwijs. Naast het demonstreren van een leerlijn, wil Democratische Dialoog via deze kijkwijzer concrete communicatietips geven om in de klas mee aan de slag te gaan.

2. Democratische Dialoog: hoe omgaan met gevoelige thema's

2.1 Uitdagingen in het onderwijs

Onze samenleving is constant in beweging. Het maatschappelijk kader waarin de huidige generatie opgroeit, verandert snel. Mensen zijn in steeds grotere mate verantwoordelijk voor de richting van hun eigen leven.

Daarnaast zien we ook een evolutie op het vlak van de moraal. Vanzelfsprekende 'algemeen geldende' maatschappelijke waarden en normen vallen weg. Omdat een 'algemeen' kader lijkt te ontbreken, wordt van ons verwacht dat we dit zelf opbouwen. De competentie om dit te doen ontbreekt echter vaak omdat we niet hebben geleerd hoe we dat moeten doen.[3]

> **"Ik zou later liever niet in Brussel lesgeven. In Brussel heb je veel problemen. Kinderen uit Vlaamse dorpen hebben meer respect."** - (Student in opleiding voor leerkracht secundair onderwijs)

Het ontbreken van een algemeen gedeeld en duidelijk referentiekader, zorgt bij veel mensen voor spanning en onzekerheid. De angst voor een toekomst die onduidelijk is, wordt ook versterkt door (sociale) media die de beeldvorming van studenten en leerkrachten beïnvloedt.

Hete hangijzers die de samenleving polariseren, sluipen ook steeds vaker de schoolmuren binnen: de Europese vluchtelingenkwestie, de aanslagen in Brussel, het hoofddoekendebat... kunnen de gemoederen soms hoog doen oplopen. Studenten voelen zich steeds vaker persoonlijk betrokken bij bepaalde controversiële maatschappelijke thema's en kunnen daardoor hevig emotioneel en soms vijandig reageren.

---

3 Cornelissen, E., & Desegher, I. (2012). Sprookjes en Filookjes. Filosoferen over sprookjes. Gent: Academia Press.

“Ik heb geen respect voor de slachtoffers van de aanslagen. Ze hebben het verdiend.” - (Student uit een secundaire school in Brussel na de aanslagen)

Onderwijsinstellingen met een diverse populatie worden steeds vaker geconfronteerd met gevoelige kwesties die nauw aansluiten bij de leefwereld van hun studenten. Studenten voelen zich bijvoorbeeld persoonlijk betrokken bij actuele kwesties als discriminatie, het Midden-Oosten conflict en de opkomst van IS. Er lijkt een duidelijke discrepantie te bestaan tussen enerzijds de bronnen waarop leerkrachten zich beroepen en anderzijds de studenten die voornamelijk hun informatie halen via sociale media en uit de persoonlijke leefsfeer.

‘Ook op scholen met overwegend autochtone leerlingen zien we dat de sociaal-maatschappelijke en politieke discussies het klaslokaal bereiken. Leerlingen die in hun directe omgeving geconfronteerd worden met vraagstukken rondom deze actuele kwesties, maar ook leerlingen die de problematiek rondom de multiculturele samenleving alleen van tv kennen, nemen regelmatig de actualiteit mee het klaslokaal in.’[4]

“Er zijn veel spanningen en je moet al die culturen kennen. Ik ben misschien niet open-minded genoeg.” - (Student lerarenopleiding secundair onderwijs)

4 http://downloads.slo.nl/Documenten/definitieve-methodiek-dialoog-als-burgerschapsinstrument.pdf)

2.2 Lerarenopleiding: stand van zaken

2.2.1 Gesprekken met studenten

Uit gesprekken met studenten die verbonden zijn aan de lerarenopleiding Bachelor secundair onderwijs [5] kwamen volgende bevindingen:

- Studenten **missen dialoogtechnieken** en **kennis** over specifieke doelgroepen om met gevoelige thema's om te gaan
- Studenten voelen zich **onvoldoende vertrouwd** met de huidige grootstedelijke uitdagingen
- Er heerst bij een deel van de studenten **angst** om te onderwijzen in Brussel, deze studenten verkiezen scholen in kleinere steden of dorpsscholen
- Een ander geloof, cultuur of sociale klasse wordt eerder als **negatief** en **bedreigend** gepercipieerd

> **"Omgaan met andere culturen is moeilijk, want je hebt geen overzicht van wat er allemaal leeft."** - (Student lerarenopleiding secundair onderwijs)

5 De bevindingen resulteren uit verschillende gesprekken met studenten van de Bachelor lerarenopleiding secundair onderwijs van de Erasmushogeschool Brussel.

Volgende thema's ervaren studenten van de lerarenopleiding Bachelor secundair onderwijs als 'moeilijk en gevoelig':

- Terrorisme
- Racisme
- Homoseksualiteit
- Islam

Dialoogcoach: **"Hoe ga je hiermee om?"**

Student: **"Ik geef kennis over de feiten, en als ik deze niet ken, vermijd ik het onderwerp liever."**

2.2.2 Gesprekken met docenten

Uit gesprekken met docenten en opleidingshoofden, verbonden aan de lerarenopleiding, blijkt er een nood te bestaan aan:

- Inzicht en kennis over de grootstedelijke context en haar complexe identiteit. Wat betekent cultuur? Cultuurparticipatie- en educatie: hoe richten we deze in, in functie van de huidige maatschappelijke noden?
- Inzicht in, kennis over en ervaring met een dialogische grondhouding en verschillende culturele- en levensbeschouwelijke referentiekaders.
- Modellen om op een constructieve manier om te gaan met diversiteit.

‘Uit een kringgesprek met studenten die op stage waren tijdens de aanslagen: theoretisch wist ik hoe het moest, maar op dat moment was ik het noorden kwijt. Er zijn toen harde woorden gevallen.’ - (Student lerarenopleiding secundair onderwijs)

Leerkracht aardrijkskunde (2de jaar secundair onderwijs): **‘Tijdens een werkcollege ontstond er in een groepje wat tumult. Ik ging dichterbij om te kijken wat er aan de hand was. Een paar jongens waren Youssef aan het uitdagen: ‘Wanneer vertrek je naar Syrië? Met zo een naam pas je perfect bij IS.’**

Ik heb de les dan maar snel afgerond, voor het helemaal uit de hand liep.

Ik had niet echt tijd om hierop in te gaan. En dan nog; wat moest ik zeggen?’

2.3 Besluit: nood aan dialoogvaardigheden

Naast de nood aan inzicht in grootstedelijke dynamieken en kennis over andere culturen en levensbeschouwingen, blijkt er een duidelijke nood aan dialoogvaardigheden om over gevoelige thema’s in gesprek te gaan. Enerzijds is het belangrijk dat leerkrachten alert zijn voor deze thema’s; dat ze worden opgemerkt, zoals in bovenstaande casus. Anderzijds is enkel herkennen niet voldoende. Als we effectief polarisatie willen vermijden en aan angstreductie willen doen, hebben we tools nodig om in te grijpen op momenten zoals deze.

Een constructieve dialoog kan de negatieve beeldvorming en een onaangenaam klasklimaat ombuigen tot een plaats waar het aangenaam is om samen te leren.

Op welke manier gaan we met conflicten om?

Hoe komen we tot een vruchtbare dialoog?

Welke vragen helpen de dialoog vooruit?

Wanneer begrijp je een ander?

Hoe belangrijk is zelfkennis voor een constructieve dialoog?

3. Democratische Dialoog: casussen en methodiek

3.1 Inleiding

In dit onderdeel wil Democratische Dialoog lerarenopleiders en leerkrachten concrete handvaten aanreiken om een constructief gesprek over maatschappelijk en levensbeschouwelijk gevoelige thema's te faciliteren.

Onderaan worden kort enkele casussen uit onze praktijk besproken en zal stapsgewijs in kaart worden gebracht op welke manier je als leerkracht dergelijke gesprekken kunt begeleiden. De dialoogtips die na de casussen besproken worden, zijn echter niet dwingend: het zijn richtlijnen voor een gesprek.

Een dialoogmodel is geen 'afgebakend geheel'. Deze kijkwijzer wil de leerkrachten en docenten ondersteunen in het begeleiden van een dialoog, maar terzelfdertijd dient de gespreksleider zich ervan bewust te zijn dat elke situatie uniek is en zijn eigen gevoeligheden kent.

Tenslotte worden de belangrijkste principes, de voornaamste doelstellingen en de rol van de gespreksleider binnen een democratische dialoog besproken.

3.2 Voorbeeldcasussen

‘Hoe geraken we af van het wij/zij-denken zonder dingen onbespreekbaar te maken?’ - (Docent lerarenopleiding)

Casus 1:

Ondertussen na de aanslagen: Jongen weigert om 1 minuut stilte te houden. Hij zegt dat ‘ze het verdiend hebben’.

Bespreking: Na de aanslagen in Brussel op 22 maart 2016, werden er in verschillende scholen ‘één minuut stilte’ gehouden als steunbetuiging voor de slachtoffers. Enkele scholen werden geconfronteerd met een groep jongeren die weigerden om aan deze minuut stilte deel te nemen. De reacties van de jongeren waren in de verschillende scholen gelijkaardig: ze gaven aan dat de slachtoffers ‘dit verdiend hadden’. Schooldirecties en leerkrachten reageerden verbaasd en verontwaardigd. De aanpak van de verschillende scholen die hiermee geconfronteerd werden, was totaal verschillend: een deel van de scholen verplichtte alle jongeren om deel te nemen aan de minuut stilte, terwijl andere scholen voorafgaand een dialoogmoment hielden waarin zonder oordelen gevraagd werd naar de achterliggende motivaties en argumenten. Uit deze dialogen bleek dat de jongeren die weigerden om deel te nemen daarvoor duidelijke ethisch gemotiveerde argumenten hadden: ‘Het is niet eerlijk dat we enkel een minuut stilte houden voor de slachtoffers uit België. In Syrië en Irak vinden dagelijks aanslagen plaats, en niemand ligt daar wakker van.’ Verschillende scholen beslisten daarop ‘één minuut stilte’ te houden voor alle slachtoffers.

Casus 2:

‘Hoe lang gaan we onze ogen nog sluiten! Marokkanen willen helemaal niet integreren, ze hebben geen respect voor ons, en al zeker niet voor vrouwen’

Bespreking: Tijdens de les zit een student de hele tijd zenuwachtig en opgefokt heen en weer te schuiven. Op het moment dat de leerkracht een overzicht geeft van de verschillende culturele achtergronden van de inwoners in Brussel, schiet de student uit: ‘Hoe lang gaan we onze ogen nog sluiten! Marokkanen willen helemaal niet integreren, ze hebben geen respect voor ons, en al zeker niet voor vrouwen’... (gaat nog even door).

Een meisje met Marokkaanse roots smijt haar pen op de grond. ‘ik ben het beu om altijd maar beschuldigd te worden van...’

Verwijten heen en weer (de ‘ander’ wordt steeds met ‘jullie’ aangesproken) worden erger en erger, tot ze allebei woedend uit de klas rennen. Eerst de ene, dan de andere.

Toen de rust was teruggekeerd, gaf de leerkracht ruimte aan beide studenten om hun verhaal te vertellen. De afspraak was dat beide hun verhaal konden doen en dat er niet geoordeeld zou worden. De jongen kwam met een persoonlijk verhaal: ‘Dit weekend werd mijn vriendin lastiggevallen door een groepje jongeren aan Brussel-Noord.’ Het meisje vertelde ook enkele anekdotes uit haar persoonlijk leven, waaruit bleek dat ze al erg vaak werd vernederd omwille van haar afkomst.

Hieronder volgen enkele tips waarin er uitgelegd wordt hoe je op basis van casussen als deze een dialoog kan opstarten:

Do!

Fase 1: Opstart van de dialoog: rust en veiligheid installeren

- Probeer **rustig te blijven** bij het horen van extreme uitspraken.
- Indien nodig, zonder jezelf en de student even af om tot rust te komen. Zoek een **rustige plek.**
- Creëer een **veilig** klasklimaat door duidelijke afspraken te maken: benader de jongeren op een **constructieve** manier. Benadruk dat we een gesprek gaan voeren waarin we samen nadenken over wat er gebeurd is, zonder te oordelen. **Elke mening telt en is een reflectie waard.**
- Let op je **lichaamstaal**. Neem een open, geïnteresseerde **houding** aan.
- Straal **vertrouwen** uit.
- Geef **tijd** en **ruimte** om alle meningen te ventileren.

Fase 2: Dialoogtips tijdens het proces

- **Observeer** je klas goed: op welke manier 'speelt' het onderwerp? Wie zegt wat? Wie raakt dit het meest (of niet)?
- **Geef ruimte aan** de studenten om hun verhaal te vertellen en te onderbouwen met argumenten.
- Toon respect door **actief** te **luisteren.**
- Geef **iedereen de kans** om te spreken, ook aan 'stillere' studenten.
- **Vraag door**: achterhaal op welke dieperliggende motieven/argumenten de student zijn argumentatie baseert. Wat is er werkelijk gaande?
- Vraag **verduidelijking** als je iets niet begrijpt.

- Ga **kritisch** om met de verkregen informatie: analyseer de betekenis van de argumenten: 'Wat bedoel je met?' 'Is dat altijd zo?', 'Kan je een voorbeeld geven?'...
- **Parafraseer** regelmatig: 'Heb ik jou juist begrepen; bedoel je dat...?'
- Wijs op het verschil tussen **emoties** en **rationele** argumenten.
- Besteed aandacht aan de kwaliteit van de **bronnen en referentiekaders: '**Waarop is deze uitspraak gebaseerd?', 'Waar heb je deze informatie gevonden?'....
- **Stel je empathisch op. Leef je in** door te kijken door de bril van de ander en probeer de studenten te motiveren om dat ook te doen: 'Kan je je voorstellen dat..', 'Is het zoals...'
- **Bouw rust in door** regelmatig **samen te vatten**: 'Dus, tot nu toe hoorden we de volgende argumenten...'.

Fase 3: Reflectie en terugkoppeling

- **Vat** kort **samen** waarover het gesprek ging. Wat waren de belangrijkste inzichten? 'Wat hebben jullie onthouden?'.
- Vraag naar de **verwachtingen** van de student zelf naar de **toekomst** toe: Hoe willen jullie verder? Dit maakt hen ook **medeverantwoordelijk**, wat stimulerend kan werken om actief te zoeken naar een oplossing.
- Welke vragen blijven **onbeantwoord**? Roept dit gesprek **nieuwe vragen** op? Hebben jullie nood aan een **vervolg**? Indien ja, probeer dit samen in te plannen.

Extra tips:

- **Inhoudelijke verdieping:** Verdiep je samen met de studenten in de literatuur over de inhoudelijke kwestie, om veralgemeningen en misconcepten te voorkomen. Bv. Als leerlingen terrorisme eenduidig relateren aan islam, kan het zinvol zijn om een les te wijden aan 'terrorisme doorheen de geschiedenis'.
- **Neem emoties ernstig**. Emoties dienen hun plek te krijgen tijdens de dialoog. Ze kunnen immers -zowel bij de deelnemers als bij de gespreksleider- hoog oplopen en de wil om in dialoog te gaan kan daardoor (soms) volledig verdwijnen. Inzicht in de wijze waarop emoties - zowel bij de deelnemers als bij de gespreksleider - een rol spelen in het omgaan met deze thema's, maakt integraal deel uit van het dialoogproces.
  - Naast communicatietechnieken is het ook belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan **copingstrategieën** die gehanteerd worden. In plaats van een vermijdende copingstijl te hanteren, waarbij het gevoelige thema ontkend of vermeden wordt, maak je best gebruik van een actieve aanpak om tot een constructieve dialoog te komen: de leerkracht of de student grijpt onmiddellijk in als er zich moeilijkheden voordoen.

Don't!

- Ga het probleem niet uit de weg.
- Neem geen gesloten lichaamshouding aan.
- Probeer niet emotioneel te reageren (paniek, boosheid, ...).
- Vel geen oordeel over de inhoud van de uitspraken: een normatieve houding wekt meer rebellie op en sluit de dialoog.
- Straf de student niet voor zijn/haar uitspraak.
- Verplicht de student niet om actief deel te nemen aan de dialoog als hij/zij hier niet mee instemt (verplicht de student niet om te 'praten').
- Veralgemeen niet: de ene student is de ander niet.
- Let op voor overculturaliseren: niet elke handeling mag toegeschreven worden aan de culturele context van de jongere.
- Schandaliseer niet over de student met andere collega's: roddelen is ook een vorm van pesten.

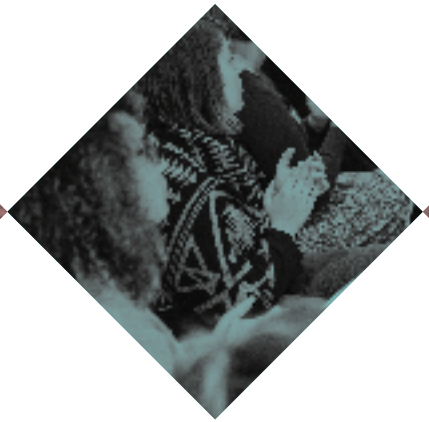

Casus 3: complexe levensbeschouwelijke elementen

Leerkracht biologie zegt: "de moslimstudenten uit mijn klas weigeren om de evolutietheorie te aanvaarden".

Bespreking: Een thema dat vaak voor controverse zorgt, is de evolutietheorie van Darwin. Regelmatig horen we leerkrachten over hun **'moslimstudenten die absoluut weigeren om te geloven in de evolutietheorie'.**

Een interessant **experiment** over evolutie en religie werd uitgevoerd in een Gentse secundaire school.[6] 'Een leerkracht zedenleer had drie keer over de evolutietheorie gesproken, voor drie verschillende groepen studenten. In elke groep nam ze een andere houding aan:

Bij de **1e groep** stelde ze zich autoritair op: "Het is zo en niet anders, discussiëren heeft geen zin".

Bij de **2e groep** stelde ze zich matig op: "Dit is hoe de wetenschap het ziet. Haar visie is correct, maar je hebt het recht om jouw mening te ventileren".

De **3e groep** kreeg de lesinhoud op een niet opdringerige manier uitgelegd: "De wetenschap ziet het zo, dit zijn de argumenten, maar we kunnen er rustig over van mening verschillen".

Na iedere les werden de drie groepen ondervraagd door een andere leerkracht. De stijl van de leerkracht, mate van toegevoegde kennis, kijk op Charles Darwin en zijn evolutietheorie werden één per één bevraagd. De resultaten van dit experiment toonden aan dat:

De 1e groep op alle vragen eerder negatief tot vijandig reageerde. Vooral de moslimstudenten verwierpen zowel de stijl als de inhoud van de les. Deze studenten voelden zich niet gerespecteerd.

6 http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/opinieblog/opinie/1.2829198

De 2e groep reageerde verschillend: de lesinhoud riep weerstand op, terwijl de stijl van de leerkracht meer geapprecieerd werd.

Tenslotte was het enkel de 3e groep die enige pedagogische vooruitgang vertoonde: de studenten konden hun mening geven, de leerkracht gaf hen de ruimte en luisterde oprecht. Deze studenten stonden open voor wat de leerkracht hen vertelde, ook al botste dit met hun overtuigingen, zelfbeeld en identiteit.'

Extra duiding:

Sommige leerkrachten gaven aan op voorhand al reeds **stress** te ervaren als ze weten dat ze de evolutietheorie moeten uitleggen aan jongeren met een islamitische levensbeschouwing, 'want ze willen deze toch niet aanvaarden;'. Een leerkracht die weinig vertrouwen heeft in de klas waaraan hij/zij lesgeeft, creëert geen veiligheid en rust. De afwezigheid hiervan kan de gevoeligheid rond bepaalde kwesties zelfs versterken.

Een tweede belangrijk punt bij deze casus is de **taal** die wordt gehanteerd: woorden hebben een enorme impact en kunnen zowel verbinden als polariseren. Woorden als 'geloven' bijvoorbeeld, verwijzen eerder naar een levensbeschouwelijke context. Een theorie '(be)studeren en begrijpen' klinkt alvast veel minder beladen dan 'geloven'. 'Bevindingen' in plaats van 'feiten', 'aantonen' in plaats van 'bewijzen', 'theorie' in plaats van 'bewijs' en 'geldig' in plaats van 'juist', zijn inhoudelijk eerder wetenschappelijk correct en komen gevoelsmatig ook minder polariserend en moraliserend over.[7]

Daarnaast kan het ook zeer waardevol zijn om de invloed van **andere denkers** (Arabische, Perzische…), die mee de fundamenten van de evolutietheorie hebben vormgegeven, te vermelden. Op die manier worden de studenten die zich doorgaans uitgesloten voelen, onderdeel van een gedeeld verhaal.[8]

---

7 Taaltips; http://www.wetenschapsreflex.be/content/tips-0

8 Nussbaum, M. (2010). Not for profit. Why democracy needs the humanities. Princeton University Press.

Dialoogtips:
Voor deze casus gelden dezelfde dialoogtips als bij casus 1 en 2. Maar aangezien deze casus bijkomende levensbeschouwelijke elementen bevat, kunnen onderstaande specifieke tips een meerwaarde betekenen in het faciliteren van een constructieve dialoog:

- **Verplicht** de ander **niet** om te 'geloven' in een theorie.
- Stel je **niet alwetend en autoritair** op. Dit creëert afstand en kan de polarisatie doen toenemen.
- Reageer **niet emotioneel, angstig of defensief.**
- Geef **voldoende tijd en ruimte** om te ventileren. Wat roept weerstand op en waarom?
- Ga **niet in discussie of debat** met je studenten, maar in dialoog. **Oordeel niet**, maar stel vragen.
- Betrek **andere denkers** dan enkel de Westerse (bv. Arabische of Perzische wetenschappers) in het brede theoretische kader van de lesinhouden.
- **Vraag hulp** aan je collega's of externen indien je met een bepaalde vakinhoud niet verder kan, bv. leerkrachten levensbeschouwingen en/of leerkracht geschiedenis kunnen ondersteuning bieden bij reframing van bepaalde lesinhouden.

3.3 Methodiek 'Democratische Dialoog'

Een Democratische Dialoog is een **verbindende** en **onderzoekende dialoog** over een moeilijk bespreekbare kwestie.

Met deze dialoog wordt er gestreefd naar het bevorderen van een **empathische attitude** bij de deelnemers die kan leiden tot een ontmoeting met de ander vanuit de eigen identiteit, met oog voor wat verbindt en respect voor het verschil.

Een eerste belangrijke stap in dit proces is het creëren van een **veilige context** waarin vertrouwen tussen de deelnemers centraal staat. Iedereen moet zich vrij voelen om te spreken zonder angst voor de gevolgen van zijn of haar mening. Elke mening is een verkenning waard.

Deze tips kunnen helpen om **de rust en ruimte** te creëren voor een constructieve dialoog:

- De deelnemers zitten in een cirkel zodat iedereen elkaar kan horen en zien.
- Het gesprek vindt plaats in een rustige ruimte met weinig afleiding.
- Een sessie hoeft niet te lang te duren (denken is geen straf).
- De groep is niet groter dan 15 of 20 deelnemers.
- Niemand is verplicht om actief deel te nemen.

De gespreksmethodiek zelf bevat belangrijke elementen uit reeds bestaande methodieken, zoals het Socratisch gesprek, interculturele communicatie en geweldloze communicatie.

Uit de **Socratische methode** leren we dat je pas echt begrijpt wat de ander met een uitspraak bedoelt als je doorvraagt. Vragen stellen zoals 'Wat bedoel je met…?', 'Kan je uitleggen waarom je dat denkt?', in plaats van oordelen te vellen, geven ons de kans om de ander echt te leren kennen. Deze vraagtechniek verschaft ons ook de nodige emotionele neutraliteit om diepgang in de dialoog brengen.

Daarnaast is het belangrijk om inzicht te hebben in de impact die cultuurverschillen kunnen hebben op onze interactie met de ander. **Interculturele communicatie** betekent letterlijk de communicatie tussen personen met verschillende culturele achtergronden. Elk persoon bezit een referentiekader dat de manier waarop hij/zij met een ander communiceert, beïnvloedt. Uit dit communicatiemodel leren we dat het van belang is om inzicht te hebben in het eigen referentiekader en leren we hoe we ons kunnen openstellen voor het referentiekader van de ander. De basisprincipes uit interculturele communicatie kunnen leerkrachten en hun studenten een houding aanleren die een open, diepgaande en waardevolle communicatie met de ander mogelijk maakt.

Geweldloze communicatie leert ons hoe belangrijk het is om menselijk en respectvol te blijven, ook onder moeilijke omstandigheden. De methode leert ons op een andere manier te spreken en naar anderen te luisteren. Deze vorm van communiceren doorbreekt het moraliserend oordelen: niet beschuldigen, niet beledigen of vernederen. Oordelen sluit immers het gesprek en werkt polarisering in de hand.

Democratische Dialoog wakkert de nieuwsgierigheid aan naar datgene wat anders is, met respect voor ieders mening maar zonder hete hangijzers uit de weg te gaan. Als we echt interesse tonen in de ander voor de 'mens' die hij of zij ook is, en ons respectvol kunnen opstellen, kan er empathie en werkelijke verbinding ontstaan. En rust en ruimte om tot een echte dialoog te komen.

Bij een democratische Dialoog zijn er géén 'winnaars'. Ons uiteindelijke doel is bruggen bouwen, perspectieven delen en nieuwe mogelijkheden ontdekken om de toekomst samen uit te bouwen.

Democratische Dialoog is geen one-size-fits-all strategie: het is geen éénduidige methodiek die toepasbaar is op alle situaties. De methode is flexibel en aanpasbaar.

3.3.1 Doelstellingen

De algemene **doelstellingen waar Democratische Dialoog naar streeft** zijn:

- Bevorderen van wederzijds begrip en verbondenheid.
- Verbinden in plaats van polariseren.
- Gezamenlijk uitdiepen en verhelderen van ideeën en centrale concepten.
- Kritisch denken bevorderen: vooronderstellingen en/of vooroordelen waarop een mening gebaseerd is, onderzoeken.
- Aanscherpen van denk- en redeneervermogen.
- Leren (door)vragen in plaats van oordelen.
- Leren helder formuleren van standpunten op een respectvolle manier.
- Verbeteren van spreek- en luistervaardigheden.
- Inoefenen van een attitude die een democratische dialoog vanzelfsprekend vindt.

3.3.2 Principes

Hieronder worden de voornaamste principes van Democratische Dialoog weergegeven:

- Democratische Dialoog valt niet samen met verschillende stemmen laten horen waarbij sommigen 'sprekers' en anderen 'toehoorders' zijn. Dialoog is een **inclusief proces**: je brengt verschillende stemmen over het onderwerp bij elkaar. Er ontstaat een gedeelde verantwoordelijkheid over het proces, waarbij men samen nieuwe benaderingen onderzoekt om met gemeenschappelijke uitdagingen om te gaan.
- De Dialoogcoach kan de 'gevoeligheden' in een groep herkennen en hierover een constructieve dialoog opstarten.
- Democratische Dialoog omvat **leren**, niet enkel praten: je verandert in en door de dialoog met de ander.
- Democratische Dialoog vereist **zelfreflectie**, een **onderzoekende en nieuwsgierige geest** en bereidheid tot **persoonlijke verandering**. Vragen stellen en onderzoeken doe je niet (enkel) om je eigen doelstellingen te bereiken, maar ook om beter te begrijpen wat de anderen denken en jezelf daardoor beter te leren kennen.
- De deelnemers zijn bereid om de wortels van een crisis of probleemsituatie te onderzoeken, niet enkel de symptomen.
- Dialoog erkent ieders **'menselijkheid'**: De deelnemers tonen respect voor de anderen, **empathie** en **openheid** voor verschillende standpunten en voor het zien van gelijkenissen én de bereidheid om te leren en te veranderen.
- De interactie is **transparant** en de deelnemers spreken met **authenticiteit**, verborgen agenda's worden vermeden. Het gemeenschappelijk doel is leren om een duurzame oplossing te vinden voor een crisissituatie of conflict.
- Democratische Dialoog heeft een **lange-termijn perspectief**: voor duurzame oplossingen (die elke partij tegemoetkomt), waarbij je de dieper gewortelde oorzaken van een (vaak complex) conflict onderzoekt en aanpakt, heb je tijd en geduld nodig.

3.3.3 Gespreksleider

Tijdens het begeleiden van een dialoog is een belangrijke rol weggelegd voor de **gespreksleider.** De belangrijkste **democratische dialoogvaardigheden van de gespreksleider** zijn:

- Gevoelige thema's kunnen '**herkennen'** en een veilige context creëren om deze te benoemen en te bespreken.
- Vertrekken vanuit de **kennis en verwachtingen** van de deelnemers.
- **Onbevooroordeeld** en **actief** kunnen luisteren.
- Via **doorvragen** en **luisteren** proberen ontdekken wat de ander echt wil zeggen/waar het echt om gaat.
- Verschillen tussen **feiten en meningen** herkennen.
- **Onderscheid** kunnen maken tussen een **persoon** en de **mening** van een persoon.
- **Respectvol** kunnen omgaan met verschillende meningen.
- Standpunten **kritisch** bevragen en onderzoeken, inclusief de eigen standpunten. **Niet oordelen** maar doorvragen naar achterliggende motieven en argumenten van uitspraken.
- Inzien dat een persoon **niet te reduceren** valt tot zijn/haar culturele achtergrond.
- Veralgemeningen zichtbaar maken en **actief bevragen**.
- Niet enkel **rekening** houden met wat de ander **zegt**, maar ook wat hij/zij **doet** en **toont**.

4. Voorstel tot een leerlijn

4.1 Introductie

Democratische Dialoog wil met het project **'Embracing controversy'** bijdragen aan het uittekenen, kaderen en structureel implementeren van competenties inzake het voeren en voorbereiden van een democratische dialoog op school, zodat leerkrachten aan studenten kunnen leren hoe om te gaan met hun waardenbeleving in relatie tot die van de omringende andere(n) binnen een superdiverse grootstedelijke context.

Via deze leerlijn doorlopen studenten een traject van drie jaar, waarin ze:

1. Gevoelige (samenlevings-) thema's leren **detecteren**;
2. Over deze gevoelige kwesties een constructieve **dialoog kunnen faciliteren**.

De kijkwijzer kan opgevat worden als een **ontwerpinstrument** dat in de eerste plaats gericht is op de structurele implementatie van de democratische dialoogprincipes binnen lerarenopleidingen bachelor secundair onderwijs. Daarnaast kan deze kijkwijzer ook andere pedagogische opleidingen inspireren om de dialoogprincipes op een effectieve manier in het curriculum te implementeren, zoals de lerarenopleidingen kleuter- en lager onderwijs en de opleiding Pedagogie van het Jonge Kind. Ook scholen, leerkrachten en directies die de dialogische ruimte binnen hun pedagogisch project willen uitbreiden en vormgeven, kunnen zich door deze kijkwijzer laten inspireren.

4.2 Cultuursensitieve grondhouding

Democratische dialoog is als project een onderdeel van het kenniscentrum 'Urban Coaching & Education', verbonden aan het departement 'Onderwijs en Pedagogiek' van Erasmushogeschool Brussel.

Binnen dit kenniscentrum ligt de focus op het versterken van een cultuursensitieve grondhouding om leerkrachten in opleiding optimaal voor te bereiden op de uitdagingen van onze hedendaagse grootstedelijke realiteit.

Cultuursensitieve grondhouding

Op het einde van het curriculum beschikt de leerkracht in wording over de nodige **culturele competenties** om bij te dragen aan een kwalitatief onderwijs voor elke student, ongeacht de culturele, levensbeschouwelijke of socio-economische achtergrond.

De leerkracht (in wording) is in staat om de waarden en overtuigingen van de ander te identificeren, te begrijpen en te respecteren. Deze houding draagt bij tot het faciliteren van constructieve dialoogmomenten met studenten, collega's, directieleden en ouders.

Deze grondhouding bevat **2 centrale componenten**:

- **Cultureel zelfbewustzijn:** door te reflecteren over de eigen culturele positie ten opzichte van de ander komen tot **inzicht** in de **eigen culturele waarden en normen**;
- **Algemeen cultureel bewustzijn:** stelt de leerkracht in staat om cultureel of levensbeschouwelijk gevoelige thema's te herkennen en empathisch en **constructief** te **handelen en in dialoog te gaan.**

4.3 Wereldburgerschap

Samen met de lerarenopleiders van Erasmushogeschool Brussel, die instaan voor het curriculumontwerp, werd beslist om de leerlijn 'Democratische Dialoog' te implementeren binnen de leerlijn 'Wereldburgerschap': 'Wereldburgerschap streeft ernaar kennis, vaardigheden, waarden en attitudes over te brengen die studenten nodig hebben om bij te dragen aan een meer inclusieve, rechtvaardige en vreedzame wereld'.[9]

Wereldburgerschapseducatie

Kennis en inzichten	Vaardigheden	Waarden en attitudes
Politieke vorming	Kunnen omgaan met complexiteit en onzekerheid	Zelfbewustwording
Globaliseringsmechanismen	Kritisch denken	Gelijkwaardigheid
Diversiteit en identiteit	Empathie/perspectiefwissel	Waardendiverditeit Culturele diversiteit
Samenlevingsmodellen en conflicthantering	Communicatiestrategieën Intercultureel denken en handelen Reflectie Zelfbewustzijn	Samenwerking en inclusie

9 UNESCO (2014). Global citizenship education: Preparing learners for the challenges of the 21st century.

‘Alle werkelijke leven is ontmoeting’ - Martin Buber

Om kennis en inzichten echter effectief betekenis te geven en de vaardigheden en attitudes te internaliseren, hebben we nood aan interactie en ontmoeting met de ander. Democratische Dialoog sluit zich aan bij de basisgedachte van de filosoof Martin Buber die stelt dat de dialoog de **‘grondervaring’** van de mens is. Volgens Bubers dialogale pedagogie is opvoeden ‘werkelijk ontmoeten’: de mens ‘wordt’ pas mens in relatie tot zijn medemens. De gedeelde dialoog is essentieel om samen te bouwen aan een gemeenschappelijk verhaal**: ‘And as far as possible, to change something in the other, but also to let me be changed by him.’**[10]

10 Martin Buber, Das Dialogische Prinzip. Heidelberg, Schneider, 1965

4.4 Leerlijn 'Democratische Dialoog'

Naast de democratische en culturele geletterdheid, kan binnen de generieke leerlijn 'Wereldburgerschap' ruimte gecreëerd worden voor het dialogische aspect waar communicatiestrategieën rond gevoelige samenlevingskwesties, omgaan met diversiteit, interculturele dialogische competenties en uiteindelijk het installeren van een cultuursensitieve grondhouding centraal staan.

Om deze dialogische competenties daadwerkelijk te ontwikkelen, werd een dialoogtraject uitgetekend dat tot stand kwam na gesprekken met studenten, docenten en de opleidingscoördinator van de lerarenopleiding Bachelor secundair onderwijs van Erasmushogeschool Brussel.

Het **dialoogtraject** begint in het eerste jaar en eindigt in het laatste jaar. Alle studenten die studeren voor leerkracht secundair onderwijs, krijgen dankzij dit model de kans om de dialoogcompetenties die in het vorige onderdeel besproken werden, te ontwikkelen.

In een **eerste** fase zal gefocust worden op een kennismaking met de verschillende dialoogtechnieken. De studenten oefenen actief als deelnemers, onder begeleiding van een docent.

Tijdens het **tweede** jaar worden de gespreksvaardigheden verfijnd en leren de studenten zelf een dialoog begeleiden, binnen de veilige context van de eigen hogeschool en onder supervisie van de docent(en). De studenten krijgen observatieopdrachten mee en proberen tijdens hun stages en contacten met het werkveld de gevoelige samenlevingsthema's te detecteren en in kaart te brengen. Deze casussen worden uitgediept tijdens intervisie- en reflectiemomenten.

Tot slot zullen de studenten tijdens hun **laatste** jaar zelf dialoogsessies begeleiden, buiten de veilige muren van de hogeschool. Tijdens opdrachten binnen het werkveld en didactische stages, zullen de studenten op een actieve 'dialogische' manier aan de slag gaan. Deze ervaringen worden gebundeld in reflectieverslagen en worden uitgebreid besproken tijdens dialogische intervisiemomenten.

Traject (voor) studenten	Competenties
3e jaar: • Integratie werkveld: stage, dienstverlening, projecten	• Cultuursensitieve grondhouding finaliseren (open houding): Communicatieve competenties om gevoelige thema's te detecteren en constructief in dialoog te gaan (zowel op vlak van kennis/ vaardigheden/attitudes).
2e jaar: • Studenten oefenen dialoogvaardigheden binnen een veilige context, onder begeleiding van een dialoogfacilitator (tijdens lessen of projectweken)	• Gespreksvaardigheden verfijnen • Gespreksvaardigheden toepassen op eigen casussen/casussen uit grootstedelijke context
1ste jaar: • Kennismaking met democratische dialoogprincipes	• Gespreksvaardigheden aanleren • Culturele en relationele competenties ontwikkelen • Inzicht in zelf-, mens- en wereldbeeld ontwikkelen • Zelfbewustzijn ontwikkelen en referentiekader dialogisch onderzoeken • Kader: beeldvorming en mediakritiek

4.5 Vertaling naar het curriculum: een voorbeeld

Onderaan werd een concreet voorbeeld uitgewerkt voor de lerarenopleiding Bachelor secundair onderwijs. Binnen dit voorbeeld werd gekozen om gedurende 3 jaar de dialoogvaardigheden te ontwikkelen binnen de algemene vakken van de opleiding, omdat deze aanpak garandeert dat alle studenten van de opleiding betrokken worden.

Traject (voor) studenten	Competenties
3e jaar: • Brede leerkracht • Psycho-pedagogische vaardigheden • Didactische stages	• Implementatie Democratische Dialoog tijdens stages en opdrachten binnen het werkveld • Duurzame intervisiegroepen uitbouwen rond dialoogtechnieken
2e jaar: • Psycho-pedagogische vaardigheden • Taal in grootstedelijke context • Reflecterend handelen	• Projectdagen rond kansarmoede: werkcolleges met intervisie en reflectiemomenten adhv gevoelige thema's • Observatie tijdens stages: detectie van gevoelige thema's – reflectiesessies/intervisies; 'rol van de leerkracht van de toekomst' – casussen uit eigen praktijken analyseren – dialoogsessies organiseren met medestudenten
1e jaar: • Brede leerkracht • Psycho-pedagogische vaardigheden • Reflecterend handelen • Taal	• Voorbereiding city game ism externe partnerorganisaties: workshops rond 'interculturaliteit en kenmerken, uitdaging en kansen die Brussel als grootstad biedt' • Kennismaking en oefensessies 'interculturele dialoogtechnieken'

Contact

Arzu Yentür - coördinator Democratische Dialoog
arzu.yentur@ehb.be

Eef Cornelissen - coördinator Democratische Dialoog
eef.cornelissen@ehb.be

www.democratischedialoog.be

events foundation

erasmus HOGESCHOOL BRUSSEL

kenniscentrum Urban Coaching & Education

Democratische Dialoog